

Ränne ja autobiograafia¹

Rändest ja väljarändaja kohanemisest Argentinas 1920. ja 1930. aastatel

Aivar Jürgenson

Teesid: Aastatel 1924–38 lahkus Eestist umbes 16 000 inimest. Uutest sihtkohtadest olulisimad olid Lõuna-Ameerika riigid, eriti Argentina ja Brasiilia. Argentina oli tollal atraktiivne sisserännumaa. Sissetulekult ühe elaniku kohta, arstiabi ja hariduse osas oli Argentina 20. sajandi esimesel poolel ees enamikust Euroopa riikidest. Esimene suurem rühm (30–50 inimest) eestlasi jõudis Argentinasse 1924. aastal. Igal järgneval aastal kõikus Eestist Argentinasse asujate arv 40–60 inimese vahel, nii et 1930. aastaks elas seal umbes 300–350 eestlast, enamasti pealinnas Buenos Aireses.

Käesolevas artiklis antakse esmalt lühiülevaade tollase rände kontekstist ja sisust ning võetakse seejärel vaatluse alla rände mikrotasand ühe konkreetse noormehe ja tema mälestuste põhjal. Võimalusi sisulisteks võrdlusteks pakuvad mõne teise Argentinasse rännanud eestlase kirjad ja ülevaadet kodumaale. Artiklis toodud tekstinäited R. Põdderi teosest kalduvad andma tunnistust tüüpilisest töömigrandist: noor, vallaline mees, kelle kohanemise esimesed faasid kulgevad tõrgeteta. Kasutatud taustaandmete abil näidatakse artiklis, et kohanemise orienteerumisfaas tõi kaasa konfliktseid hetki, mis võisid mõjutada autobiograafiliste sündmuste retrospektiivset hindamist.

Märksõnad: Argentina, elulugu, emigratsioon, kohanemine

Rände mikro- ja makrotasand, artikli eesmärkidest

Suurte rändevogude seletamisel on migratsiooniuurimises enamasti kasutatud rände makroteoreetilisi mudeleid, mis näevad inimeste rändekäitumist reaktsioonina välistele keskkonnatingimustele. Nende puuduseks on aga see, et nad ei too välja rände motiivide kompleksust. Samuti ei pööra nad oma struktuurasetes seletustes piisavalt tähelepanu situatiivsete konteksttingimuste mõjul rändest huvitatud isikute väärtushinnangutele ja nende võimalikule muutumisele. Uuemates migratsiooniuurimustes (näit Freund 2004: 20) toonitatakse, et ränne pole sündmus, vaid protsess: alates latentsest väljakujunevast väljarännuvalmidusest paljude situatsioonide kaudu kuni väljarän-

damisotsuseni ja sealt edasi tegeliku väljarändamiseni, milleni võib pärast otsusele jõudmist kuluda veel palju aega. Oluline on ka dihhotoomia objektiivsete elamistingimuste ja nende subjektiivse tajumise vahel, samuti privaatse ja avaliku sfääri mõjud. Kuidas ja missuguste faktorite mõjul hindab rändeotsust kaaluv inimene oma võimalusi kodumaale jääda või sealt lahkuda? Kahtlemata on rännete puhul võimalik rääkida faktoritest, mis mõjutavad inimesi ühtmoodi (poliitiline, majanduslik ja demograafiline situatsioon), kuid samas on selge, et mitte kõik sarnastes sotsiaalsetes tingimustes elavad inimesed ei reageeri neile ühtmoodi. Sugugi kõik puudustkannatavad inimesed ei randa kodumaalt välja ja kõik heal järjel elavad inimesed ei jää paigale. Küsimus on ka selles, kuidas mõtestavad väljarännanud oma otsust aastaid hiljem, pärast läbitud kohanemisfaase, mis ei tarvitse kulgeda kõikidel ühtmoodi, kuid mis kindlasti avaldavad retrospektiivselt mõju omaaegse individuaalse otsuse hindamisele.

Käesoleva artikli eesmärk on avada ühelt poolt rände väliste keskkonningimuste ja isiklike rändeotsuste seoseid, teiselt poolt analüüsida rände mikrotasandit eluloolise jutustuse vahendusel, eriti keskendudes isikliku rände- ja kohanemisloo mõjule, mida see avaldab retrospektiivsele autobiograafiale. Esmalt antakse lühiülevaade tollase rände kontekstist ja sisust ning võetakse seejärel vaatluse alla rände mikrotasand.

Oluline küsimus on siin uurimisallikad. Eestlaste väljarännu kohta Argentinasse enne II maailmasõda ilmus tollal ridamisi ajaleheartikleid, kuid nende sisu on pigem napp: lühidalt tutvustati Argentinasse rändamise tingimusi, seal-seid olusid ja vahel harva oli põgusalt juttu ka juba Argentinasse jõudnud eestlastest. Ka üksikud Riigiarhiivi jõudnud materjalid on lakoonilised ja enamasti anonüümsed. Tollaste väljarändajate järglased on intervjuudes, mida nendega 2007. aastal Argentinasse läbi viisin, oma vanemate Eestist tuleku osas võrdlemisi ebakompetentsed. Üks näide naiselt, kelle vanemad jõudsid Argentinasse 1920. aastatel noorte ja seiklushimuliste inimestena – emal oli aastaid kõigest 18.

Mikspärast nad siia tulivad? Bueno – nii kaugele kui ma olen kuulnud seda, minu isa tuli sellepärast, ta tahtis tunda – kuidas ütelda, elu teistes kohtades. Eks ole. Kui ta siia tuli, siis – niipalju kui ma olin kuulnud – et ta tahtis... ta läks alguses Brasili... Brasiiliasse. Siis ta sääl sai kah tuttavaks mõne eestlastega. [---] Ja siis pärast tuli Argentinasse. Ja Argentinasse ütleme – ta oli noor kah ja siis sai tundma eesti... teisi noori tütreid. Ja minu ema tuli sellepärast, et tema... Miksperast tema siia Argentinasse tuli, seda ma mitte ei tea (naine, sünd 1932).

Sellise suhtelise infovaakumi taustal on väljarände mikrotasandi uurimine võrdlemisi komplitseeritud – teades küll majanduslike hoovuste üldisi mõju-

sid migratsiooni tõmbe- ja tõukejõudude aktsentidele, ei ole meil piisavalt informatsiooni konkreetsete isiklike rändeotsustuste sotsiaalsete, ajalooliste, psühholoogiliste või kultuuriliste taustade kohta. Üheks meeldivaks erandiks on Raimund Põdderi autobiograafiline romaan *Õnne peab olema*, mille analüüsimisele siinkohal keskendungi. Võimalusi sisulisteks võrdlusteks ja allikakriitikaks pakuvad R. Põdderi enda aastakümneid varem kirjutatud ja romaanile aluseks olnud reisipäevik ning mõne teise Argentinasse rännanud eestlase kirjad ja ülevaated kodumaale.

Argentinasse rändamise ajalooline taust

Migratsiooni makroteooriad tuginevad klassikaliselt tõmbe- ja tõukejõudude mudelile – neis nähakse migratsiooni põhjusi. Tõukefaktoritena tuuakse välja rahvastiku juurdekasv, madal elatusstandard, majanduslike võimaluste puudumine ja poliitiline surve; tõmbefaktoritena tööjõupuudus, vaba maa olemasolu, head majanduslikud tingimused ja poliitilised vabadused (Castles & Miller 1993: 19). Kuigi tõmbe- ja tõukejõudude mudelil on rida puudusi (vt Jürgenson 2008: 97), on ta reservatsioonidega siiski kasutatav 20. sajandi suurte rändevooegade seletamisel. Nii I kui ka II maailmasõja järel lahkus laastatud Euroopast ülemeremaadesse miljoneid inimesi. Mis puudutab 1920. aastaid, siis kümneni esimene pool kujunes majanduslike mullistuste ajaks, mil eriti raske oli uute Ida-Euroopa riikide ja sõjas enim kannatada saanud maade olukord. Sõjajärgsest depressioonist hakkas Euroopa välja tulema alles 1923. aastast, kuid olukord ei stabiliseerunud ühtlaselt kaugeltki kõikides riikides. Saksamaal valitses hüperinflatsioon ning Eesti jõudis Nõukogude Liidu impordikitsendustest, ikaldusest ja ebaõigest majanduspoliitikast tingitud surutisse 1923. aasta lõpuks. Olukord oli halb nii põllumajanduses kui ka tööstuses. 1922. aastaga võrreldes suurenes Eestis 1924. aastal töbörsidel registreeritud töötute arv 2,4 korda (Pihlamägi 2006: 124). Suur oli tööpuudus ja eriti Tallinna tööstusettevõtete kiratsemine töötas töötute arvu suurenemist ka edaspidi. Majandussurutis jätkuski 1924. aastal (vt Valge 2003: 64–65, 231, 360), millele lisas oma destabiliseeriva mõju 1. detsembri kommunistide mässukatse. Majanduskriisi tagajärjel tööjõunõudluse vähenedes pani valitsus aluse töötutele abiandmise süsteemile (tasuta lõunad, toiduainete ja riiete jagamine, hädaabi-tööd) (Pihlamägi 2006: 132), kuid see parandas olukorda vähe. Just ebastabiilse poliitilise ja majandusliku olukorraga on seletatud Eesti kõrget emigratsioonitaset 1920. aastate teisel poolel (Kulu 1997: 12).

Aastail 1924–38 lahkus Eestist umbes 16 000 inimest (neist eestlasi 75%): 41% siirdus Euroopasse, 30% Ameerikasse, 19% Venemaale, 8% Austraaliasse

ja 2% mujale. Uutest sihtkohtadest olulisimad olid Lõuna-Ameerika riigid, eriti Argentina ja Brasiilia. Üks põhjus oli nende maade soodus majandussituatsioon ja immigratsiooni soodustamine, osalt seletub ränne neisse riikidesse aga USA 1924. aastal kehtestatud piirangutega Ida- ja Kesk-Euroopa sisse-rändajatele (Tammaru jt 2008: 21, vt ka PL 1924: 3; N. K. 1926: 49) – ränne USAsse peatus ja suubus osalt lõuna poole. Eeltoodu illustreerib hästi rahvusvahelises migratsioonialases diskursuses tuntud (vt nt Bade & Oltmer 2008: 95) väidet rände reageerimisest restriktiivsele riiklikule sekkumisele.

Esimene suurem rühm (30–50 inimest) eestlasi jõudis Argentinasse 1924. aastal. Igal järgneval aastal kõikus Eestist Argentinasse asujate arv 40–60 inimese vahel, nii et 1930. aastaks elas seal umbes 300–350 eestlast, enamasti pealinnas Buenos Aireses (Välis-Eesti Almanak 1930: 41).

Argentina oli tollal atraktiivne sisserännumaa. Sissetulekult ühe elaniku kohta, arstiabi ja hariduse poolest oli Argentina 20. sajandi esimesel poolel ees enamikust Euroopa riikidest (Schönwald 1998: 36). 20. sajandi esimese kolme kümnendi kokkuvõttes kuulus Argentina maailma kümne rikkaima riigi hulka (Archetti 1999: 3; Ospital 1991: 365). Kui arvestada ka suhtelist alarahvastatust, pole põhjust imestada, et pärast Esimest maailmasõda rändas purustatud Euroopast Argentinasse kümneid tuhandeid inimesi aastas.² Aastail 1869–1930 saabus Argentinasse võrdluses tema senise elanikkonnaga rohkem immigrante kui ühtegi teise maailma riiki (Archetti 1999: 2). Ja kuigi ka Argentinasse võeti 1923. aastal vastu immigratsiooni piirav seadus,³ ei pidurdanud see oluliselt immigrantide sissevoolu (vt Devoto 2000: 13).

Peamiselt majanduslike tõuke- ja tõmbefaktorite kõrval tuleks välja tuua veel üks aspekt, mida eestlaste emigratsiooni käsitlevas kirjanduses ei ole eriti rõhutatud, aga mis seovad omavahel I maailmasõjale eelnenud ja sellele järgnenud rännete seeriaid. Nimelt tasuks arvestada, et eestlaste rändevogusid ida poole ei katkestanud väljarändamise soovi vähenemine, vaid I maailmasõda. Inimestel, kes olid väljarändamist plaaninud, kadus sõja puhkedes ühtäkki võimalus oma soove realiseerida. Ei julge siinkohal väita, nagu oluks 1920. aastate algul Eestis palju neid, kes sõja-aastatel justkui stardipakkudele kummardunult uut Eestist lahkumise võimalust ootasid, kuid kindlasti oli väljaränd ühe tuleviku planeerimise variandina paljudele aktuaalne. Majanduslikud olud Eestis sõja-aastatel ei paranenud, vaid halvenesid, ja see võis paljudel aidata varem kaalutud Eestist lahkumist nüüd ette võtta. Kui siia juurde arvata pärast sõda Eesti kodakondsusse opteerunud ja Nõukogude Liidust kodumaale remigreerunud ligi 40 000 rahvuskaaslast (Palli 1998: 33), kellest paljud ei suutnud majanduslikult räsitud ja sõjas kannatada saanud Eestis ootuspärast rakendust leida, saame arvestatava kontingendi võimalikke väljarändajaid.

Raimund Põdder ja tema *Õnne peab olema*

Rääkides toonasest rändest Argentinasse, torkab mikrotasandi allikate vähesuse taustal silma eespool nimetatud Raimund Põdderi 1966. aastal kirjastuse Orto vahendusel üllitatud autobiograafiline romaan noormehest, kes otsustas 1925. aastal siirduda Lõuna-Ameerikasse. Nagu hilisemast kirjavahetusest (EKIA f 334, m 3: 47) selgub, on raamat kirjutatud 1962. aastal Buenos Aireses, seega siis aastakümneid pärast kõnealuseid sündmusi. Tekst ei ole kunstiliselt kuigi kõrgetasemeline, kuid kui mõelda, kui palju ilmus pärast II maailmasõda põgenemislugude ümberjutustusi – kes saakski kogu sellelt tekstimassilt oodata kõrgkirjanduslikku pilotaaži.

Kõnesoleva romaaniga pakub mõningasi allikakriitilisi võrdlusvõimalusi teose algversioonina säilinud käsikirjaline päevik *Reis Brasilia!* (ERA 853.2.11), mis on saadetud Välis-Eesti Ühingule ja vaatleb tolle väljarännu esimest etappi, pakkudes mõneski detailis romaanile olulist täpsustust. Reispäevik valmis ilmselt peagi pärast neis kirjeldatud sündmusi, kuid küpsemisel autobiograafiliseks romaaniks on tekst läbi teinud ulatuslikke sisulisi ja vormilisi metamorfoose. Tõesti ka vormilisi: lakoonilisemas algversioonis on minategelast nimetatud veel Raimoks, romaanis on temast saanud Madis – eks viita see autori kunstilistele taotlustele, kuid samas kinnitab algne nimekuju teksti autobiograafilisust. Sisulisest küljest torkab silma mõningate pikkade Eestist lahkumise plusse ja miinuseid analüüsivate lõikude lisandumine romaanis – need said kuju võtta ilmselt hilisemate nostalgilis-retrospektiivsete meeolude taustal.

R. Põdder laseb Madisel 1925. aastal,⁴ seega Lõuna-Ameerikasse rändamise buumiajal, iseendalegi ootamatult Brasiiliasse reisida. Pikemalt ta rändetsuseni jõudmist ei valgusta ega analüüsi, lugeja peab leppima seletusega, et teda õhutas prii sõiduvõimalus. Samuti möönab ta andumist “nooruse kerge-meelsusega reisihiimule” (Põdder 1966: 8).

Vanusel on nn rände individuaalsete muutujate kategoorias muidugi oluline roll. 20. sajandi viimastel kümnenditel on migratsiooniuurimises sõnastatud rida nn mobiilsuse elutsükli mudelid: väljarändajad on jagatud vanuseklassidesse ja näidatud, et eri vanuserühmades on migratsioonisagedus erinev. Vanuserühmas 20–25 (mõningates mudelites ka 20–30) eluaastat on see kõige kõrgem, hiljem hakkab langema, tehes vanuserühmas 45–50 taas läbi kerge tõusu. Vanuserühmi moodustades on võimalik eristada elufaase, mis mõjutavad otseselt migreerimissageduse muutumist (vt Hansen & Wenning 1991: 20).

Reisiseltskonna komplekteerumist romaanis ei kirjeldata – lugeja seatakse vaid fakti ette, et reisikaaslasti oli minategelasel viis, kõik noored mehed.

Üks neist oli muuseas toleaeagne eesti poksimeister Ervin Klausner (Põdder 1966: 10).⁵

Rändeotsuseni jõudmisel on lisaks üldistele majanduslikele ja poliitilistele tingimustele olulise tähendusega ka potentsiaalse emigrandi isiklikud suhted, sõprus- ja kogukonnasuhted, peremustrid. On iseloomulik, et nimetatud reisiseltskonnast olid kõik vallalised. Minategelastki olid vaksalisse saatma tulnud vaid õed:

Nägin vaguni aknast, kuidas õed ninarätikuga lehvitasid ja vahetevahel silmi pühkisid... Siis kadus Tallinna Balti jaama siluett pimedusse. Minu silmanurkadesse olid pisarpärlid peatuma jäänud... Tahtsin neid kuivatada – kuid veeresid kärmesti mööda põske suhu. Ja tundsin, kui soolased need olid... Toetades pead kätele jäin tardunud silmadega vaatama pimedusse uppuva sünnikoha Tallinna tulesid... Tahtmatult veeres pisar... teine... kolmas... nii selged ja süütu nagu mu hing (Põdder 1966: 14).

Nostalgilises retrospektiivis – meenutame, et romaan on kirjutatud 1962. aastal, seega 37 aastat pärast kirjeldatavaid sündmusi – esitatakse lahkumist liigutavana, minategelane on justkui puhas leht, millele alles hakatakse kirjutama esimesi raskeid ridu. Kirjeldusest õhkub igatsust, mida autor ehk alles võõrsil elades täie selgusega tunda sai. Igatahes soovib ta tollast lahkumist tagantjärele esitada raskemana, kui mõni lehekülj varem justkui möödaminnes rändeotsusena toodud nooruse kergemeelsusest ajendatud reisihiimu arvata laseks. Justkui tunnetest nõretavast lahkumiskirjeldusest hoogu saades, laseb autor minategelasel saada poeediks – üle Eesti piiri rongiga lõuna poole sõites luuletas see patriootilises toonis:

*Eesti! Kallis Eesti!
Püsi, õitse igavesti!
Sinu sini-must ja valge
Põimigu mind sinu külge!*

*Sind õnnistagu taevaväed
Ja kaitsku Kalevite kanged käed,
Et eesti meeles, vaimuga
Sa kosuks, elaks rahuga!*

*Eesti! Kallis Eesti!
Püsi, õitse igavesti! (Põdder 1966: 14).*

Migratsiooni mikroteooriates rõhutatakse inimiterritoriaalsuse faktorit. Migratsioonide vallandumise olulise tegurina tematiseeritakse paiga tähendust ja

**EESTI
SPORDILEHT**

Nr. 28, XI aastakäik. Reedel, 1.

Saatus tuleb teadmata.

See oli 25. juunil s. a. kell 6.05 homm., kui saatust ootamata läbielamise minule, mis eluajaks mälestusse jääb — mind vaid sekundite võrra sarmsa suust eemale jättes.

Sõitsin nimetatud hommikul kiirrongiga Buenos-Airesi. Olin rahulikult süvenenud hommikuse lehe lugemisega. Kiirrong omas tempos kihutas edasi. Olime jõudnud umbes 5 kilom. kaugusele pealinna, kus mitu reudteeharu kokku jooksevad. Akki ragin — kisa — kära — nutu... Kukkusin ootamata rongi pidurdamisest kiiruse pealt vastu vaguni seinale. Paanika. Rahvas segaduses — jooksevad. Katastroof. Kaks rongi on vastamisi põrganud. Rongil, millel sõitsin, paisati 4 eelmist vagunit roobastele väljale küljele. Vagun, milles olin mina, jäi roobastele terveks. Selgus, et teine rong on meie rongile külje pealt sisse sõitnud. Kurb oli pilt, mida nägin siin. Vagunite rusude all oli kuulida appühüüdeid ja nutu.

Nii see saatust ringi käib. Tuleb ootamata ja külvab, mida arvab. Seea pääsesin ma õnnelikult eluga, mis oli vaid sekundite küsimus.

Sel puhul tervitan kõiki spordisõpru kodumaal.

*Raymond Pöder.
Buenos-Aires.*

Montevideo staadion mentaalne.

13. juulil s. a. avati Montevideo uus staadion, milles lei jalgpalli iluameistri võistlus 13

Uus staadion kujutab enesest guneb nelja ossa: Olimpica, A dam ja Colombes. Olimpica osas 65 mtr. kõrgune torn, mille tipu poole raudvarras, kuhu üles tõmmatud riigi lipp. See osa staa 21.000 inimest.

America osa on kaunistatud hutab 12.000 hinge. Mõlemate v otsadel — on Colombesi ja Am mis oma mahutavuste poolest on vad 52.000 rahva hulgale ruu Seega mahutav uus tempel kol mest.

Värvavad on orienteeritud põhj mõõdud on maximaalsed 91x111 sile väli kujutab enesest kui hilj staadion võtab oma alla 45.000 t tasandamiseks kaevati ja veet mtr. maad ära. See suur ehit 775.000 Uruguay pesod, s. o. 30 (300 miljoni Eesti).

„Centenariumi“ uus staadion maid ja parimaid kogu L. Ameer

Inglased ja Belgased himustavad ilmameistri tiitlit endale.

Peale ameeriklaste ei ole veel inglased ja belgased ka rahul, et Schmeling omas ilmameistri nime.

Inglise poksiilid ei ole tunnistanud veel omalt poolt Schmelingit meistriks, nende arvates peab Schmeling kohtama Stribbling-Scotti paari võitjaga, arvatavasti tuleb Scott Stribblingi vastu midugi võitjaks ja siis on neil lootust jälle Scotti esikohale asendada.

Stribbling-Scotti võistlus leiab vist aset 28. skp. Londonis. Schmelingit manageril on nüüd palju tegemist, et oma hooelusel meistritiitlit alles hoida. Nii saab Schmeling aurik „Bremenli“ Euroopasse, kuna ta manager jäi New-Yorki maha, korraldusi tegeema uus võistlus vastu

Belgia meistrivõistlused kergejõustikus.

Belgia kergejõustiku esivõistlusi peeti käesoleval aastal vaheldamisi Lieges, Antwerpenis ja Brüsselis. Võistlusi peeti kahes klassis: junioridele ja senioridele.

TEHNILISED TAGAJÄRJED:

Seniorid.

100 mt.: 1) Dajardin 11,2. 200 mt. t ö k k e d: 1) Binet 28,6; 110 mt. t ö k k e d: 1) Binet 17,2. 800 mtr. 1) Coignarts 2:22; 400 mt.: 1) Prinsen 52 s. Kõrgus: 1) Noel 180. Ketas: 1) Baptist 38,63. K u a l (7.250 gr.): 1) Vos 11,84. Teivas: 1) Povell 3,50. 3000 mt.: 1) van Rumst 10:2. 5000 mt.: 1) Linsen 15:51,8. 200 mt.: 1) Dajardin 22,6. 1500 mt.: 1) Co

„Vitjas“ võitis 140 km

24-MINUTILISE EDUMAAC ZELIKOVSKY.

„Unioni“ korraldusel peeti ka sioniline 140 km. rattasõidu võit Tallinn-Kella-Vasalemma-Piirsa pere-Pääsküla-Tallinna. Esimes kovsky, Vitjas, 5,16,12. Teine jalgrattaklubi (läinudaastane võit S. Jürisson, Puhkekodu, 5,51,04; Vitjas, 5,51,07; S. Ende, Sport, 5,6,40,44. Ülejäänud 7 osavõitjat ei sidest võitis: 1) Vitjas, 2) Tartu S. Puhkekodu.

Illustratsioon 1. Raimund Pöder. Kaastöö Eesti Spordilehele 28, 1. august 1930.

inimese seoseid paigaga. Selles nähakse võtmetegurit, mis selgitab inimeste rändekäitumist: seosed konkreetse paigaga määravad inimeste otsuse paigale jääda või välja rännata. Arvestatagu seda, et kodumaa teema on väljarändamise diskursuses üks kesksemaid. Romantiline kodumaakäsitus, mis nõudis alt-ruistlikku kiindumust kodumaasse ja valmisolekut tuua end ohvriks isamaa altarile, ajendas veel 19. sajandi teise poole ajakirjandust väljarändajaid sageli isamaa reeturiteks tembeldama. Ja kuigi modernistlikud mõjud oma kogukondlikkust hulgava ja individualismi rõhutava eetosega jõudsid tasahilju ka Eestisse, kohtas veel 1920. aastate rändevoogude ajal ajakirjanduses väljarändajate süüdistamist kodumaa hülgamises. Ja kui arvestada pärast II maailmasõda eesti pagulasringkondades jõuliselt juurutatud rahvuslik-patriootilist poliitilist joont, on ilmselt mõistetav, miks omaaegne vabatahtlikult võõrsile siirdunu oma 1960. aastatel ilmunud raamatus kodumaalt lahkumist retrospektiivselt üledramatiseeris.

Vaidlus inimese väljarännu õiguse üle on tegelikult vaidlus kodumaa ja selle eksisteerimise tingimuste üle. Liberaalne hoiak väljarändamise suhtes

tunnustab inimese territooriumivajadust, kuid eeldab, et inimene tunneb end konkreetsel territooriumil koduselt vaid siis, kui see kindlustab talle seal hüveolu (Greverus 1979: 164). Migratsioonialases kirjanduses on inimese paigaseoste puhul räägitud *paiga kasulikkusest*, s.t väärtusest, mille inimene omistab teda ümbritsevale keskkonnale. Paiga kasulikkus on inimese antud hinnang, mis määrab, kas inimene on ümbritsevaga rahul või mitte. Kui paiga kasulikkus väheneb ärritusläveni, viib sellest tulenev rahulolematus rändeotsuseni (tsiteeritud Kulu 1997: 49–50).

R. Pödder kirjeldab, kuidas reisiseltskonna liikmed meenutasid rongis oma kodupaiku ja valgustasid väljarändamise motiive. Kõnekas on eelneva valguses ühe seltskonnas olnud Saaremaa mehe tunnistus:

Kurat! See Saaremaa on ikka ilus küll! Oleksin ehk veelgi seal elanud... aga selle naisevõtmisega läksin riidu. Mulle taheti kõik kaela ajada. Tulevase naise vanemad ja sohilapsed... Vihastas. Saatsin nemad põrgusse – ja marss Ameerikasse. Küll seal saab uue ja ilusama (Pödder 1966: 15).

Olemasolevate sotsiaalsete suhete nõrgenemine, mida migratsioonialases kirjanduses rõhutatakse ühe olulise faktorina rändeotsuse langetamisel, nõrgendab inimese paigaseoseid ja avab samas positiivses perspektiivis lootused uuele algusele uuel maal. Saaremaa mees lootis kõige muu kõrval leida Ameerikast ka uue ja ilusama naise, teisi võisid meelitada muud väljavaated.

Vaatasin Ervini otsa, küsisin: “Ervin, mida arvad meie kaugele sõidust...? Usun – ei seal kuigi kuldne ei ole. Lähen lihtsalt reisihimust, et näha – tunda, kuidas võõrsil on.”

“Eks näeme... Noh – Ameerikas peaks ikka parem olema. Teeme paar aastat kõvasti tööd ja tuleme rahadega tagasi, kui enam ei meeldi,” ütles Ervin naeratades (Pödder 1966: 16).

Ühelt poolt näeme siin paljude väljarändajate kõhklust lõpliku otsuse langetamise ees – otsad jäetakse lahti, võimalused koju tagasi pöörduda avatuks. 20. sajandi esimestel kümnenditel oli Euroopast Argentinasse ajutiselt tööle minnek, st raha teenima, väga levinud. Hea saagiga ja hea konjunktuuriga aastatel võisid näiteks põllutöölised teenida 5–10 korda rohkem kui Itaalias või Hispaanias (Schneider 1996: 310–311). Taskud raha täis, võis taas kodumaale tagasi pöörduda.

Muude materjalide põhjal (Arjakas 2007, EKLA f 334, m 3: 47) teame, et ei Ervin ega autor pöördunud koju tagasi. Retrospektiivis aitab aga tagasipöördumise võimaluse avatuks jätmine õigustada omaaegset väljarändu. Unistus mõned aastad võõrsil veeta ja raha teenida seotakse unistusega koju naasta. Filosoof Ernst Bloch on kirjutanud, et unistused või tulevikku orienteeritud

projektsioonid rajatakse väga konkreetse reaalsuse väga konkreetsetel taustal, reaalsuse, mida inivid on kogenud materiaalselt ja emotsionaalselt ebapiisavatenä (Bloch 1986: 67jj). E. Bloch ei vaatle küll migratsiooni, kuid antud kontekstis kehtib see nähtavasti ka siin. Individuaalset emigreerumist saadab sageli aineeline motivatsioon. Kui E. Bloch räägib sellest, et inimene asetab end teise aega, siis migratsiooni puhul tuleb lisaks sellele arvesse ka teine paik. Vaadeldava teose puhul tasub rõhutada ka seda, et kui unistused on projitseeritud tulevikku, siis nostalgia minevikku. R. Pödder kirjeldab sündmusi, mille ajatelg on suunatud tulevikku, kuid vaatleb seda nostalgilises retrospektiivis. Siin kirjeldatud sündmuste nostalgiline ja kohati draamatiline toon seletub osalt kindlasti kirjutaja poolt teadvustatud kurbloolisusega, et aegruumis tagasi saab rännata üksnes mälestustes.

R. Pödderi tekstis vahelduvad pessimistlikud lõigud optimistlikumatega, justkui andes aimu autori ambivalentsest häälestatusest ja kõhklustest. Väljarändamist põhjendatakse ja õigustatakse erinevatest rakurssidest – ridade vahelt kumab aga punase joonena küsimus: kas tollal astunud samm oli õige? Aimub autori vajadus leida lahkumise motiivide igakülgse hindamise kaudu minekule võimalikult tugevat õigustust. Iseenda saatus vajas lahtirääkimist ja seda autor oma romaanis teebki. Ka järgnev lõik üritab vastata samale küsimusele, kuigi tema toon on eespool esitatud näidete omast vähemalt algusosas erinev:

Oleme õnneotsijad, reisihiimulised poisid. Noored ja tugevad, kellel elu ees veel elamata ja pettumused tundmata. Oleme karastamata teras, mida sepahaamer pole veel puudutanud ega sepa käed veel painutanud... Meist pole veel valmistatud eset... Oleme lebanud rahulikult sepikoja nurgas, millest meil sai isu täis. Ja nüüd ruttame ise uude ja avaramasse sepikotta, laskudes alasile vabatahtlikult... Jäädes ootama haamrilööke, nagu poleks meie sellela väärt... Ja keda süüdi mõista, kui meil halvasti, või hästi läheks...? Keegi meid ei hoiatanud. Sooviti isegi õnne ja rikkust kadestavalt... Polnud kedagi, kes oleks seletanud põhjalikumalt elu-olu sealpool ookeani. Ei olnud (Pödder 1966: 17).

Sedapuhku otsib autor retrospektiivselt õigustust oma minekule infonappusest uue asukohamaa kohta. Optimistlikuna alanud lõigu järsult draamatiline lõpp sunnib oletama autori järeldust, et adekvaatsema info korral oleks otsus võinud olla teistsugune. See on ka mõistetav – ühelt poolt eeldab inimese otsus oma keskkonnaga sidemed katkestada ja kodumaalt lahkuda selget seisukohavõttu olemasolevate tingimuste kohta, teisalt aga infot tagajärgede kohta, mida see otsus kaasa võib tuua. Ajakirjanduses vahendatud informatsioon Argentinasse väljarändamise tingimuste kohta oli aga pigem juhuslik ja napp.

Eelneva lõiguga sama sõnumit kannab järgmine, milles autor kirjeldab kohutumist sakslasega, kes oli pikalt reisilt koju saabumas ning pakatas nostalgias ja patriotismist. Maailma mööda ringi rännanud sakslase õhin koju naasmise üle, pisarad, millega ta kastas oma nostalgilisi kodumaakirjeldusi, paigutatakse raamatus kõrvuti eestlastest reisiseltskonna tuulepäise, kõike möödunud hooletult selja taha jätva faustliku edasitungiga:

Kas suudame ka niisugused olla...? Nutta, naerda ja võidelda pühaduse eest, mis ka meil olemas? Meie kodu, meie isamaa eest...? Kodumaa jäi meile igavaks, tühiseks... Meie sõidame sealt ära – kaugele, kaugele... Nagu põlates tema sooja pesa, hea toitu – meelt ja keelt... Meie ei nuta ega kaeba. Arvame end olevat kanged mehed, kes sammuvad julgelt ja võidurikkalt edasi, – ükspuha kus maal ja teel... Nähes ees alati säravat koitu, mille varju jääb kodumaa... Võib-olla – võib-olla, kui oleme ka tükk aega võõrsil elanud... mõistaksime ja armastaksime rohkem oma kodunurka... Sedapuhku meie aga tormasime edasi... (Pödder 1966: 29).

Lõigust õhkub eneseirooniat, kuid võib arvata, et see sai tugevama värvingu alles aastaid hiljem, võõrsil kogetud raskustega kokku puutudes.

Ränne kui siirderiitus

Väljarändamine on iga selle ette võtnud inimese elus sündmus, mille tähtsust on raske üle hinnata. See on valik kahe maailma vahel ja saabumine uude elupaika selle valiku realiseerumine. Juurte läbiraumine kodumaal, teeleminek lootuses saavutada sobivam positsioon – see on kui riitus, mis viib inimese ühest korrastatud maailmast teise. Väljarännukirjeldused on sageli struktureeritavad siirderiituse ülesehitusele viitavate etappidena. Kuigi siirderiituse mõistet on kasutatud peamiselt inimese sotsiaalses asendis toimuvate muutustega seotud tavandite puhul ja Arnold van Gennepi termini laiendamist muudesse sfääridesse ei peeta enamasti õigustatuks (vt Honko & Pentikäinen 1997: 82), on rände sügavalt individuaalne iseloom ja olulisus migrandi eluloos niivõrd tähenduslik, et vähemalt struktuuriliste sarnasuste väljatoomine traditsiooniliste siirderiitustega ei ole ehk üleliigne. Oluline on selles kontekstis ka väljarändamise protsessi narratiivne aspekt: mõne autori hinnangul (Freund 2004: 64) peab väljarändamisest jutustatav kaanonist irduma – selleks, et olla jutustamist väärt, peab ta minema ootustele vastupidises suunas. Sellest tuleb justkui vajadus jutustada võimalikult originaalseid, ebakonventsionaalseid lugusid. Kui selle väitega narratiivse funktsionaalsuse tasandit silmas pidades isegi nõustuda, peab ometi mõnna, et siirderiituslikul taustal peitub arhetüüpide peibutav jõud just tavalises ja ebaoriginaalses.

Siin käsitletava loo puhul on siirderiituse eraldumisetapiks kodumaalt lahkumine, esimesed teeloleku päevad, mil seltskond jõudis rongiga Eestist Lääne-Euroopasse ja mille jooksul elati kodumaalt lahkumise muljete mõju all. Inimene irdub varasemast sotsiaalsest staatusest – mõtted on osalt veel kodumaa küljes, kuid pilk suundub tulevikku, tundmatusse ja sageli ohtlikuna näivasse. Retrospektiivis lisandub neile kirjeldustele hinnanguid ja järeldusi, mis saavad võimalikuks hiljem, sageli aastate pärast, mil bilanss väljarännuotsuse plusside ja miinuste vahel on settinud.

R. Põdderi ja ta kaaslaste uus reisietapp, nõ vaheetapp, algas laevareisiga üle ookeani Lõuna-Ameerika poole. Vaheetappi iseloomustab justkui lahustumine kahe staatuse piiril, iseenese tähtsusetuse tajumine:

Maa kadus ikka kaugemale. Aina vesi, vesi – ja mõõtmatu ruum sinise taevaga. See osutus lõpmatu avaraks, otsatuks... Olime kui väärtuseteta pisikud... mitte midagi... (Põdder 1966: 53).

Vaheetapi ohtlikkus isikule, kes on lahti öelnud ühest staatusest ega ole veel omandanud uut, on väljaspool kahtlust. Siinkirjeldatava laevareisi puhul sümboliseerib seda iseäranis mõjuvalt ühel päeval vallandunud torm:

Äkki hakkas laev kiikuma küljети... Asjad ja pakid kukkusid põrandale ja hakkasid ühes laevaga sinna-tänna liikuma. Uksed paukusid kinni ja lah-ti. Meie seda kuuldes ja nähes kohkusime ära ja arvasime, et nüüd on viimnepäev käes... Joosti hirmsa kisa-käruga ja nutuga üles, et ennast päästa... Üldine segadus selles tormamises ja trügimises kujunes metsikuks ja väga kurvaks pildiks... Tõesti see oli õudne... Keset mässavat ookeani öösel... Ei mingit lootust pääsemiseks... Emad, isad oma lapsi rinnale surudes, pakkusid südantlõhestavat pilti... Põlvitati, sirutati käsi üles... Paluti pisarsilmi... Saadeti palveid Suure Looja poole, kes küll ainukene rahustus oli seekord... Väikesed lapsed, kellel polnudki aimu surmast, surusid endid kramplikult emade rinnale... (Põdder 1966: 60–61).

Justkui kinnituseks sellele, et ühest staatusest teise siirdumise ohtlik vaheetapp on lõpule jõudnud ja astutakse uude staatuse uuel maal, on Lõuna-Ameerika ranniku paistmahakkamine:

Sel ööl ei magatud... Olime laevalael ja vahtisime uudishimuga mägist kallast, mille lähedal sõitsime. Pärast poolt ööd pidime Rio de Janeirosse jõudma. Keegi ei tahtnud seda juhust kaotada, et oma silmaga näha seda kiidetud ilusat Brasiilia pealinna võlu. Pealegi öösist pilti. Öö oli soe ja vaikne. Polnud enam laineid ja laev libises aeglaselt kui klaasisel veel. Olime lahes – mõlemal pool oli mägesid. Varsti lõi paistma mingi kuma,

mis ikka suurenes ja suurenes. Ootasime hinge pidades, et nüüd jõuame... Olime laevaninas, Saaremaa meestega eesotsas. Laev tegi väikese pöörde pahemale – ja meid pimestas ovaalne tuledemeri rannal! Linn oli samas, asudes mägede vahel ja serval (Pödder 1966: 66).

Otsekui Mooses Nebo mäelt alla Palestiina väljade peale vaadates ja Jehoova töotust kuulates (5. Ms 34: 1–5) oli see uue maa nägemine. Selle erinevusega, et Mooses pidi leppima töötatud maa silmitsemisega eemalt, väljarändajatele oli aga tee töötatud maale valla.

Võrdlus vana kodumaaga

Emigrantide saabumisel võõrale maale mängivad vana kodumaa käitumismustriid ja mõtlemismudelid suuremat rolli kui esmapilgul arvata võiks – uus kultuuriline keskkond ei teki momentaanselt tühjale kohale, vaid leiab paljudel juhtudel aset emamaa traditsioonide ja struktuuride ümberistutamise uude keskkonda. Agraarse väljarännu korral üritatakse rajada külad tuttava plaani järgi, ehitatakse sama tüüpi maju, kasutatakse samu tööriistu, rakendatakse samu töövõtteid, asulatele antakse vanalt kodumaalt kaasa võetud kohanimed jne (vt Jürgenson 2002: 115jj). Kui agraarse ümberasumise korral on võimalik rajada suhteliselt isoleeritud kolooniad, siis urbaanne väljaränd selliseid võimalusi tavaliselt ei paku. Ometi üritatakse ka urbaanse migratsiooni korral säilitada vana kodumaa struktuure: luua kaasmaalastest koosnev suhtlusvõrgustik, kus praktiseeritakse vanalt kodumaalt õpitud kommunikatsioonimustreid. R. Pödder kirjutab, kuidas reisiseltskond sai São Paolos esialgse majutuse ühe eestlase pool (Pödder 1966: 67j), mis kajastab ahelmigratsiooni tüüpilist skeemi. Statistika kohaselt, mis on kasutada Põhja-Ameerika kohta, olid tuttavad või sugulased sageli esimene peatuspaik või esmane sihtpaik rohkem kui 80%le kõikidest eurooplastest, kes 19. ja 20. sajandi vahetusel ahelmigratsiooni vormis Põhja-Ameerikasse rändasid (Bade & Oltmer 2008: 93).

On tüüpiline, et kiiresti otsitakse üles rahvuskaaslaste seltsid, üritades kompenseerida vaakumit, mis tekib võõras keskkonnas kodumaa struktuuride kadumise järel. Uues keskkonnas otsitakse ja nende puudumisel luuakse tingimusi, mis võimalikult rohkem vastaksid emamaalt kaasa toodud väärtushinnangutele. Uue hindamisel ja oma tähendusmaailma integreerimisel võetakse abiks võrdlus vanaga.

Kultuuri- ja sotsiaalteadustes mõõndakse, et võrdlemine on üks oluline kultuuritehniline võte, millega maailma seletatakse, millega väljendatakse oma ja võõra positsioone (vt Bönisch-Brednich 2002: 272). Ka migrantidel aitab see elementaarne tehnika orienteerumismustrit välja kujundada. Erinevate võrd-

luspunktide väljajoonistamisel omaenda elus luuakse objektiivselt tajutav reaalsus, mida tugevdatakse järjest kombineeritavate jutustamis- ja argumenteerimissegmentidega. *Oma* tundub objektiivse konstandina, mille kaudu *teist* kirjeldada (Bönisch-Brednich 2002: 273). Hea näite sellise võrdluse kohta pakub R. Pödder oma teoses, kui kirjeldab seda, kuidas peategelane on loonud kontakti São Paolos tegutsenud Eesti Seltsiga ja hakanud käima selle üritustel. Väljasõit loodusesse toob võrdluses esile kodumaa ja Brasiilia looduse erinevuse:

Vahepeal olid siinsed eestlased organiseeruma hakanud. Eesti Selts juba tegutses. Mäletan esimest väljasõitu rohelisse, Santo Amarosse, suure järve äärde, kuhu oli umbes tunni sõit linnast. Seal lõime tantsu ja laulsime isamaalaule oma pillimeeste saatel. See oli armas olemine eesti keeles ja meeles... Vargsi igatsesin kodumaa värsket, pehmet ja lõhnavat loodust... kuna siin kõik rohi oli kuivanud ja kollakas. Pealegi oli hirmus palav (Pödder 1966: 76).

Brasiilias viibimist kirjeldab Pödder suhteliselt lakooniliselt – ei kohta siin detailsemaid iseloomustusi brasiillaste ega São Paulo kultuurilise atmosfääri kohta. Nappidest ridadest jääb ometi mulje, et Brasiilia raamatu peategelasele eriti ei meeldinud, ja otsustanud siit edasi Argentinasse reisida, annab ta Brasiiliale lühikese paikapaneva hinnangu:

“Jumalaga, Suur Brasiilia! Olid mulle pisut vastumeelne – kuum – metsik ja tüütav...” (Pödder 1966: 84).

Muuseas, Buenos Airese ja São Paulo eesti kogukondade vahel toimus tollal vilgas verevahetus, peamiselt saabuti paremate töötingimuste lootuses just São Paolost Buenos Airesesse ja mitte vastupidi (PL 1931: 2). Kui Eesti aukonsul Rio de Janeiro Rudolf Ise avaldas pisut hiljem, 1934. aastal arvamust, et majanduslikult ja kultuuriliselt on Argentina eestlaste elujärg Brasiilia rahvuskaaslaste omast parem, siis tõi ta olulise põhjusena välja kahe maa kliimatilised erinevused:

Arvan, et Argentiina jahedam kliima meile põhjamaalasile rohkem sobib, kui Brasiilia troopikamaakliima, ja sellepärast Argentiina eestlased ka suutsid osutada suuremat tahtejõudu eluvõitluses (Ise 1934: 9).

Usutavasti mängis Argentina eestlaste suhteliselt paremas elujärjes siiski rolli ka 1920. aastate lõpu Argentina jõudsalt arenenud majandus, kuid väliste tõuke- ja tõmbetegurite puhul võis Brasiilia kuumus, mis, nagu nägime, oli vastumeelne ka R. Pödderi peategelasele, muidugi olla edasirände üks ajend. Erinevus Eesti jaheda parasvöötmelise ning Brasiilia niiske ja kuum troopi-

kakliima vahel võis kahtlemata mõjuda šokeerivalt ja kallutada inimesi rändama lõuna poole. Igatahes kohtame R. Pödderi peategelase odüsseias taas võrdlust Eesti kliima ja loodusega siis, kui ta kirjeldab jõudmist Buenos Airesesse:

Jõudsin “Oraniaga” Buenos Airesesse siinsel talvel, augustikuul. Puhus värsket tuult, mis mulle meeldis. Ilm oli poolpilves. Suured pilvemürakad liikusid taevas, kust vahel päike välja puges ja soojendas turja. Kõik loodus oli roheline, värske... mulle meelde tuletades kodumaa loodust (Pödder 1966: 84).

Loodus, olles küll materiaalne kategooria konkreetsete objektiivselt määratletavate tunnustega, kujutab endast paindlikku subjektiivset nähtuste kogumit, mis väljaspool kultuuri ei eksisteeri. Kodueestlase suhe tema looduskeskkonda on kujunenud aastatuhandete pikkuse sotsiaalkultuurilise arengu käigus – kuigi mitte ilma katkestuste ja suunamuutusteta kultuurikontinuiteedis, on see siiski aset leidnud ühes ja samas füüsilises keskkonnas. Võõrsile rännanud eestlaste suhet looduskeskkonda on aga esmajoonel mõjutanud muutused, mis tulenevad füüsilise keskkonna vahetusest, seega katkestusest mentaalsel maastikul. Võrdlus eesti loodusega on uute loodusmaastike kirjeldustes seletatav võõra kohandamisel tunnetatavasse mentaalsesse kaarti.

Kõrvutuseks eelnevaga võib siinkohal pakkuda võrdluse Eestiga, mis ilmneb ühes 1927. aastast pärit Argentinasse asunud eestlase pampa-kirjelduses, kui ta kiirrongiga läbi rohtla sõidab: “Kuhu ka vaade ulatub – lõpmata ja ääretu heinameri, mis virvendades lainetab tuule käes nagu kodumaa rukkipoold.” (K. H. 1927a: 139). Esitatud võrdluse leiame tekstist, mis avaldati Eesti ajakirjas *Sädemed* – lugu on seega adresseeritud Eesti lugejale ja nii võib sellistes võrdlustes kodumaaga näha ka kirjutaja taotlust anda edastatavale familiaarsem mõõde. Sama võib väita ka ühe autorile tundmatu Santa Fé provintsis kasvava puuliigi kirjelduse puhul, kui leitakse sellel erinevaid kriteeriume aluseks võttes sarnasusi ühelt poolt pajuga, teisalt kartuliga:

Tee ääres kasvab igal pool imelik suur puu, mille hispaaniakeelse nimetuse kahjuks olen unustanud. Ta on sama visa eluga ja vähenõudlik kui meie paju. On oks maa sisse pistetud, hakkab ta pea juuri ajama ja muutub varsti suureks puuks tiheda lopsaka lehestikuga. Puul on kobaraiks koondunud väikesed lillad õied, mis meelega tuletavad kartuli omi (K. H. 1927a: 142).

Võrdlus Eestiga võib esineda aga ka negatsioonis. Laevaga mööda Parana jõge sõites avanevad eestlase silmille maastikud, milliseid Eestis *ei ole*:

Maastikud, mis sõidul Alto Paranal, vaatlejast mööda ruttavad, muutuvad tund tunnilt ikka suurejoonelisemateks. Vägevad vood, imeilus saladuslik tihe ürgmets, järsud kaljused leetseljakud, troopilise taimestikuga kaetud metsikud saared, väikesed jõed koskedega, mis Alto Paranase voolavad, veekeerised, see kõik moodustas lopsaka kallaste vegetatsiooniga pildi, mida meie väiksel kodumaal ei saa isegi ette kujutada (K. H. 1927b: 6).

Võrdlusi Eesti loodusega kohtab 1920. aastatel Argentinasse rännanud eestlaste kirjeldustes oma uuest kodumaast siiski suhteliselt napilt. Üheks põhjuseks ilmselt asumine peamiselt linnakeskkonnas – Buenos Airese juba tollal hiiglaslikud mõõtmed tingisid selle, et linnast välja ei satunud tihti. Rohkem on võrdlusi seoses mentaliteedierinevustega päritolu- ja sihtmaa kultuuri vahel.

R. Põdder kirjutab:

Kui suur vahe on protestantide ja katoliku kiriku kommetel... Meie teeme seda tasa ja südamest omaette kirikus. Kirikuõpetaja räägib selges emakeeles, mis tõesti tungib kuhugi sügavasse soppi, ja kirikust väljudes tunned iseäralist rahuldust ja headust ligimese vastu. Katoliiklased armastavad etendust: igasugu pühakujusid, värvilisi lippusid, igasugust tseremooniat, et rahvast entusiasmi ja müstikasse viia – teda kuidagi uskuma panna (Põdder 1966: 82).

Üheks võrdluse aluseks on kalendritähtpäevad. Nagu näitab Ina-Maria Greverus, kujutavad emamaa pühad endast väljarändajatele erilisi koduigatsuse kõrgpunkte, ta räägib nostalgia massipsühhoosist migrantidel religioossete pühade ajal (Greverus 1965: 17).

Erilist tähelepanu pälvivad eestlastest väljarändajate mälestustes ja kirja-des kodumaale jõulud. R. Põdderi peategelane annab edasi nostalgilise minevikumeenutuse jõuludest Eestis – selle taga aimub kontrast kohalike võõrapä-raste tavadega.

Mulle meenus pühalikke ja rõõmsaid jõuluõhtuid Kaarli kirikus, Tallin-nas, kus suur roheline kuusk oli ilustatud tuledega. Üleval rõdul sega-laulukoor laulis oreli saatel missat... Õpetaja pidas liigutava kõne ja sealt lahkudes jäi süda kergeks, rõõmsaks ja hing pühalikuks... Kuna väljas pakane külm ja valged lumehanged kooskõlastasid veel seda tunnet (Põdder 1966: 156–157).

Põhja- ja lõunapoolkera jõulud on erinevatel aastaagadel, mistõttu kontrast on eriti silmatorkav.

Selles kontekstis on tähelepanuväärne 14aastase perspektiivika tantsijatri Doris Bekman-Salongi lugu. Tütarlaps, kes elas juba mõnda aastat koos vanematega Buenos Aireses ja oli saavutanud suurt edu baleriinina,⁶ langes 1934. aasta jõululaupäeval tule ohvriks. Süüdates kohaliku eesti seltsi jõulupeol küünlaid, langes põlev tikk tema õhukesele kleidile, mis silmapilkselt tuld võttis. Kolme päeva pärast tüdruk suri. Kuid jõuluõhtul, paar tundi enne kohutavat õnnetust, oli ta kirjutanud kirja Eestisse, mis pealkirja all “Jõulutervitus kodumaale” ilmus ajakirjas *Laste Rõõm*.

On jõuluöö – kuum lõunamaa jõuluöö. Istun oma kabariinis valmisolekuks õhtusele etendusele, ning äkki valdab mind järelandmata tahe – läkitada kaugele kodule jõulutervitus. Meeleolu on nii langenud, igatsus on suurem kui kunagi enne kodumaa, lume ja õigete jõulude järgi. Kõik lapsepõlve jõulud kergivad silme ette; lumi, pehme, valge. Saanisõit kiriku, aisakell, tõesti, mis imeline helin oli tal jõuluööl, kodus aga ootas traditsiooniline jõululaud vorstide, õlle ja seapeaga. Siin puudub see kõik, kuumus, suurlinna äripäevane askeldus, ei sära kellegi palgel jõulurõõm, elu kui alati. Ei tahaks üldse, et jõulud oleksid, pean tööl olema, tantsi-

Illustratsioon 2. Eesti Seltsi Ühendus ja Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse Argentiina osakonna juhatused Soome Buenos Airese konsuli O. Waherwuori ja soomlastega Eesti Vabariigi aastapäeval. Buenos Aires 1933. Foto: Eesti Filmiarhiiv, A 60: 28.

ma, sel ajal, kui kodumaal vaikne hardumus täidab südameid kõigil, istudes särava kuuse ümber (LR 1935: 32–34).

Pikas kirjas meenutatakse varasemaid jõule Eestis, pikemalt peatutakse mõnel lapsepõlves aset leidnud vahejuhtumil, mis suurendavad veelgi kirja nostalgilist tonaalsust. Võib uskuda, et traagilise sündmuse järel tõi kiri paljudele lugejatele pisarad silma. Dorise surm raputas eesti kogukonda Buenos Aireses ja äratas suurt tähelepanu ka Eestis – temast kui imelapsest oli kirjutatud Eesti ajakirjanduses juba varem ja nüüd, pärast õnnetust, ilmus siin ridamisi kirjutisi tema lühikesest säravast elust. Doris Bekman-Salongi juhtumit mäletatakse Buenos Airese eestlaskonnas tänaseni.

Kohanemine: vajadus organiseerumise järele

Siinkohal käsitletud võrdlused päritolumaaga annavad tunnistust mitmeastmelistest kohanemisprotsessidest, mille mõjuvälja migrant võõrsil satub. Kontakt võõraga kutsub reaktsioonina esile vana kodumaa tuttavate tähendusstruktuuride ja käitumismustrite revideeriva hindamise, kusjuures vastanduses aktuaalse võõraga omandab kauge kodune sageli positiivsema hinnangu. John Berry mudelis leiab migrandi kohanemine aset kolmes astmes: kontakt, konflikt, kohanemine (adapteerumine). J. Berry mudelis on konflikt keskne ja kõige mobiilsem etapp kohanemisprotsessis, milles leiab aset väärtushinnangute kõige aktiivsem testimine (Berry 1980: 9jj).

Igatsus tuttava looduse, aastaegade, kalendritähtpäevade jne järele on migratsioonalases kirjanduses sage teema. Märksõna *igatsus* alla mahub nii siis ka igatsus tuttava ajaloolise keskkonna järele, oma ajalooliselt tajutavate juurte järele. Siin omandavad kontaktid samas võõrkeskkonnas viibivate rahvuskaaslastega olulise kaalu. Muidugi võib sageli kohata väidet, et vahetult võõrsile jõudes on immigrant uuele avatud, kuid nagu sisendavad immigrantide kohanemist käsitlevad mudelid, on sageli tegemist ajutise, kiiresti mööduva faasiga. Nagu J. Berrygi, kuid lühemat perioodi käsitledes, eristab Ursula Nienaber immigrantide kohanemises kolme faasi: sisenemisfaas, orienteerumiskaas, otsustusfaas (Nienaber 1995: 163). Sisenemisfaasile, vahetult residentsimaale saabumisele järgnevale perioodile on tunnuslik – vaatamata sageli kesistele elamistingimustele – teatud vabanemiseufooria. Selles faasis saab immigrant oma esimesed vahetud kontaktid kohaliku eluga. Järgmine, orienteerumiskaas, on aga justkui hüpe külma vette: kogetakse barjääre, tõkkeid tööturul. Kodus õpitud erialast tuleb sageli loobuda ja asuda tegutsema madalamat staatust märkival elualal. Migrant on sunnitud vähendama oma ootusi

(Nienaber 1995: 164–167). Just see on faas, mille oluliseks märksõnaks on *konflikt*, kuigi esimene faas sellele veel viidata ei tarvitse.

R. Pödder laseb oma autobiograafilises romaanis peategelasel justkui probleemilt hakkama saada esialgsete toimetulekumuredega. Mees on uuele avatud, ta leiab kiiresti töö, ja kui üks amet ei sobi, vahetab selle peagi uue vastu. Kõigest jääb mulje, et esimeses faasis kohanemisega probleeme ei teki. Kuivõrd ta oli noor vallaline mees – nagu enamik Argentinasse jõudnud eestlasi –, tekkisid tal kiiresti kontaktid ka kohaliku naissooga.

Õppisin ka silmi tegema kelmikalt siinsetele mustaverelistele tömmunahalistele tüdrukutele... Avameelselt öelda – nad meeldivad minule! Et siin kõiksugu rasse ja rahvusi on kui sisserännumaal, siis teeb otse pea segaseks endale välja valida meeldivaimat... Sellise rahvuste segunemisega ja segaabiellumistega on siin võrsunud ütlemata ilusaid inimesi, noorsugu. Pealegi armastavad nad hästi riietuda, ehtida, koketeerida, mis neid gratsioosseid tüdrukuid külgetõmbavaks ja võluvaks teeb... Minu vaene südamekene sees hakkas sulama... (Pödder 1966: 87).

Raimund Pödderi teose lõpuosa ongi justkui gautšoromaan – siin võis R. Pödderile eeskujuna pakkuda Ricardo Güiraldesi (1886–1927) kuulunud *Don Segundo Sombra*. Selle minajatustajaks on noor poiss, kes unistab elust kauges pampas ja põgenebki kodust, teeb koos oma õpetaja, vana gautšo Don Segundo Sombraga läbi kõikvõimalikud pampaelu raskused, mille käigus tuuakse lugeja ette üksikasjalikke etnograafilisi kirjeldusi segamini seiklustega, millest ei puudu ka naised. R. Pödderi romaani peategelane liigub suhtest suhtesse, pärast tüli ühe kohaliku kaunitariga teeb seiklusrikka ja järjekordsete armuintrigidega pikitud rännaku mööda Argentina pampat, kirjeldades ühtlasi traditsioonilist maaelu. Lugu lõpeb Buenos Airesesse naasmisega ja leppimisega tolle kohaliku kaunitariga – kogu romaan sisendab muljet immigrandi üliedukast kohanemisest võõral maal. Kuid R. Pödderi teoses lõpeb immigrandi elu vaatlemine kohanemise esimese, sisenemisfaasiga.

Ometi kirjutas seesama autor – nüüd esineb tema nimi kujul *Pöder*⁷ 1935. aastal *Välis-Eesti Almanakile* kaastöö, milles annab teada suurest probleemist: “Sõbrustamine siitmaalastega ei leia suuremat pinda – meie iseloomud ja eluvaated on teised.” Kogu artikkel annab aimu, et autorile on see ka isiklik probleem. Eestlaste omavahelist läbikäimist peab ta samuti puudulikuks, mida muuseas põhjendab sellega, et “meie siin oleme enamikus üksikud”. Ta kurdab, et “on ununenud külaliste vastuvõtmine, perekondlikud koosviibimised ja läbikäimine, nagu see oli kodumaal” (Pöder 1935: 10).

Nii ei olnud siis nimetatud autori kohanemine sugugi nii valutu, kui ta ehk mõnes oma kirjutises paista laskis. Isolatsiooni tajumine kohalikus sotsiaal-

Illustratsioon 3. Raimund Pöder. Buenos Aires (1934–35). Foto: Eesti Filmiarhiiv, A 60: 38.

ses keskkonnas, tajutavad kultuurilised erinevused kohalikega, kellest muuseas enamus olid samuti immigrandid,⁸ tekitasid tarviduse suhelda teiste eestlastega, kuid seegi ei tundunud piisav. Raimund Pödderi näide on veenvaks kinnituseks artikli alguses sõnasutatud vajadusele seostada migratsiooni makro- ja mikrotasandit. Uurimused migratsiooni makrotasandist toovad välja vajaduse kohanemise aspektist eristada vabatahtlikku (töö) ja sunniviisilist migratsiooni (näiteks põgenikud). Mitmed autorid (nt Tuomi-Nikula 1987–1988: 9; Montgomery 1996: 686) on väitnud põgenike väiksemat integratsioonivalmidust võrreldes töömigrantidega. Soovimata seda väidet vaidlustada, tahaksin siiski toonitada vajadust jälgida konkreetset juhtumit tema biograafilises ainukordsuses.

Lõpetuseks

R. Pödderi romaanil on ka lühike järellugu. Kui pärast II maailmasõda jõudis Argentinasse arvukalt eestlastest sõjapõgenikke, oli nende hulgas ka omaaegne eesti teatritegelane Woldemar Mettus, kes aitas Argentinasse uuele elule äratada sealse eestlaste näiteringi, samuti üritas ta 1950. aastate lõpus välja anda kohalikku eesti ajakirja, lühidalt – ta oli üks sealse eesti kogukonna aktivistidest. Kuid R. Pödderist ja tema romaanist sai ta teada alles 1970. aastatel Peeter Lindsaarelt, kes koostas väliseesti kirjanike ülevaadet ja oli sellega seoses pidanud R. Pödderiga kirjavahetust (EKIA f 334, 3: 47). W. Mettus kirjutas seepeale Lindsaarele:

Raimond Pödderist kuulen ma Sinult esimest korda; kuid sääraseid üllatusi juhtub argentiina eestlaste hulgas aeg-ajalt, mitte just äärmiselt harva. Sageli loeme Freie Pressest⁹, et see ja see eestlane on surnud, ja samast kuulutusest peame järeldama, et ta on ka elanud – kuid siinsete eestlaste teadmata (EKIA f 334, m 14: 8).

Kuigi Buenos Aireses oli alates 1924. aastast tegutsenud eesti selts, eksisteerisid näite- ja muusikaringid jne, ei ületanud organiseeritud eesti seltsitege-

vuses osalejate osakaal enamasti 30–40%. Kuivõrd rahvuslik-etnilistes organisatsioonides osalemine annab sageli tunnistust immigrantide kohanemisprotsessides ilmnevast kompensatsioonivajadusest – kaotatud kodumaa oma sotsiaalkultuuriliste dimensioonidega vajab asendust –, võiks järeldada Argentinasse siirdunud eestlaste kõrget integratsioonitaset. Järeldust toetavad ka muud andmed: enamik tänastest Argentina eestlastest on abielus mitte-eestlastega, segaperedest sirgunud lapsed ei valda eesti keelt jne. Käesolevas artiklis toodud tekstinäited R. Põdderi teosest kalduvad andma tunnistust tüüpilisest töömigrandist: noor, vallaline mees, kelle kohanemise esimesed faasid kulgevad tõrgeteta. Ometi järeldub taustaandmetest, et kohanemise orienteerumisaas ei puudunud ka temal konfliktid momendid, mis ajalises perspektiivis võisid vajutada immigrandi retrospektiivsele isikliku elusaatuse analüüsile oma nostalgilise pitseri.

Kommentaariid

- ¹ Artikkel valmis grantide ETF 7335, SF0130038s09, SF0130033s07 ja Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fondi (Kultuuriteooria Tippkeskus) toel.
- ² Suurimad sisserändajate rühmad saabusid 1920. aastatel Hispaaniast, Itaaliast ja Saksamaalt (Schönwald 1998: 26; Barbero & Cacopardo 1991: 291).
- ³ President Alveari ja põllumajandusministri Le Bretoni algatatud seadus kehtestas riiki lastavate immigrantide vanuse ülempiiriks 55 aastat, keerulisemaks muutus üksikute, alla 15aastaste lastega naiste riiki saabumine, immigrantidena välistati marginaalsed sotsiaalsed klassid: kerjused, prostituudid, alkohoolikud, poliitilised aktivistid (Devoto 2000: 10).
- ⁴ Käsikirjas on toodud ka lahkumise kuupäev – 16. november (ERA 853.2.11, l. 1).
- ⁵ E. Klausneri kohta vt Arjakas 2007.
- ⁶ Doris Bekman oli tunnistatud Buenos Airese konservatooriumi ning Romanovi ja Fokini balletistuudio andekaimaks õpilaseks. Ta oli kuulsa tantsija Anna Pavlova stipendiaat (vt imelapse Doris Bekmani kiri enne surma kodumaale, LR 1935: 32–34).
- ⁷ Ka mälestusteraamatu autori eesnimi esineb eri allikates kahel kujul: Raimund ja Raimond. Artiklis on nimekuju jäetud selliseks, nagu ta dokumentides parajasti esineb.
- ⁸ 1930. aastatel moodustas Buenos Aireses ja teistes suuremates Argentina linnades esimese põlvkonna immigrantide osakaal üle 50%. Pea 45%ga olid esikohal itaallased, kellele järgnesid hispaanlased, Ida-Euroopa juudid, poolakad, sakslased, prantslased ja nn *turcos* (endise Osmani impeeriumi aladelt pärit juudid, kristlased ja moslemid) (Schneider 1996: 299).
- ⁹ Buenos Aireses ilmunud saksakeelne ajaleht.

Arhiiviallikad

Eesti Riigiarhiiv

ERA 853.2.11. Raimond Pödder. Reis Brasiilia.

Eesti Kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv

EKLA f 334, m 14: 8. W. Mettuse kolm kirja P. Lindsaarele. 28.07.1970–5.10.1974.

EKLA f 334, m 3: 47. Peeter Lindsaare kaks kirja Woldemar Mettusele. 14.03.1972–15.06.1972.

Eesti Filmiarhiiv

A 60: 28.

A 60: 38.

Kirjandus

Archetti, Eduardo P. 1999. *Masculinities. Football, Polo and the Tango in Argentina*. Oxford & New York: Berg.

Arjakas, Küllö 2007. Eestlased Brasiilia päikese all: luhtunud lootused ja peadpööriv edu. *Postimees*, 1. september, lk 9 (<http://www.postimees.ee/010907/esileht/ak/280370.php> – 24. märts 2010).

Bade, Klaus J. & Oltmer, Jochen 2008. Migration in der Geschichte – Bedingungen, Formen und Folgen. Brüning, Henning & Mittmann, Eike (toim). *Die anderen Städte*. Dessau, lk 88–98.

Barbero, María Inés & Cacopardo, María Cristina 1991. La inmigración Europea a la Argentina en la segunda posguerra: viejos mitos y nuevas condiciones. *Estudios Migratorios Latinoamericanos* 19, lk 291–321.

Berry, John 1980. Acculturation as Varieties of Adaptation. Padilla, Amado (toim). *Acculturation, Theory, Models and Some New Findings*. Boulder, CO: Westview Press, lk 9–25.

Bloch, Ernst 1986. *The Principle of Hope*. Oxford: Basil Blackwell.

Bönisch-Brednich, Brigitte 2002. *Auswandern: Destination Neuseeland; eine ethnographische Migrationsstudie*. Berlin: Mana-Verlag.

Castles, Stephen & Miller, Mark J. 1993. *The Age of Migration. International Population Movement in the Modern World*. New York: The Guilford Press.

Devoto, Fernando 2000. La llave de cristal: el estado Argentino y la inmigración centro-europea entre dos posguerras (1919–1949). Opatrný, Josef (toim). *Emigración Centro-*

europa a América Latina I. Universidad Carolina de Praga. Editorial Carolinum, lk 9–35.

Freund, Alexander 2004. *Aufbrüche nach dem Zusammenbruch. Die deutsche Nordamerika-Wanderung nach dem Zweiten Weltkrieg*. Göttingen: V&R Uniperss.

Greverus, Ina-Maria 1965. Heimweh und Tradition. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 61. Basel, lk 1–31.

Greverus, Ina-Maria 1979. *Auf der Suche nach Heimat*. München: Verlag C. H. Beck.

Hansen, Georg & Wenning, Norbert 1991. *Migration in Vergangenheit und Zukunft*. Hagen: FernUniversität Hagen.

Honko, Lauri & Pentikäinen, Juha 1997. *Kultuuriantropoloogia*. Tallinn: Tuum.

Ise, R[udolf] 1934. Eestlaste elu Lõuna-Ameerikas. *Välis-Eesti Almanak* 5, lk 49.

Jürgenson, Aivar 2002. *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.

Jürgenson, Aivar 2008. *Siber – vabaduse ja vangiahelate vahel*. Tallinn: Argo.

K. H. 1927a. Eestlane Argentiina soolajärvel. *Sädemed* 16, lk 139–142.

K. H. 1927b. Buenos Aires. *Sädemed* 24, lk 206.

Kulu, Hill 1997. *Eestlaste tagasiränne 1940–1989 Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel*. Publications Instituti Geographici Universitatis Helsinkiensis-Helsinki: Helsinki Ülikool.

LR 1935 = Imelapse Doris Bekmani kiri enne surma kodumaale. *Laste Rõõm* 2, lk 32–34.

Montgomery, J. Randal 1996. Components of Refugee Adaptation. *International Migration Review* 30 (3), lk 679–702.

Nienaber, Ursula 1995. *Migration – Integration und Biographie: Biographieanalytische Untersuchungen auf der Basis narrativer Interviews am Beispiel von Spätaussiedlern aus Polen, Rumänien und der UdSSR*. Münster: Waxmann.

N. K. 1926. Argentiina elu. *Välis-Eesti* 1, lk 49.

Ospital, María Silvia 1991. Empresarios, inmigrantes y mercado de brazos en la Argentina. *Estudios Migratorios Latinoamericanos* 19, lk 363–377.

Palli, Heldur 1998. *Eesti rahvastiku ajaloo lühiülevaade*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia kirjastus.

Pihlamägi, Maie 2006. Tööpuudusest Eesti Vabariigis aastail 1918–1940. *Acta Historica Tallinnensia* 10, lk 121–141.

PL 1924 = Eesti seltsi asutamine Argentiinas. *Päevaleht* 217, 14.08., lk 3.

PL 1931 = Kuidas elavad Argentiina eestlased. *Päevaleht* 264, 28.09., lk 2.

Põdder, Raimund 1966. *Õnne peab olema. Lugu ühest väljarändajast*. Toronto: Orto.

Pöder, Raimund 1935. Argentiina ja meie. *Välis-Eesti Almanak* 2, lk 9–10.

Schneider, Arnd 2000. *Futures Lost: Nostalgia and Identity among Italian Immigrants in Argentina*. Oxford etc: Lang.

Schönwald, Matthias 1998. *Deutschland und Argentinien nach dem Zweiten Weltkrieg*. Politische und wirtschaftliche Beziehungen und deutsche Auswanderung 1945–55. München & Wien & Zürich: Schöningh.

Sheffer, Gabriel 2003. *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tammaru, Tiit & Kumer-Haukanõmm, Kaja & Anniste, Kristi 2008. Eesti diasporaa kujunemine ja areng. Anniste, Kristi & Kumer-Haukanõmm, Kaja & Tammaru, Tiit (toim). *Sõna jõul: Diasporaa roll Eesti iseseisvuse taastamisel*. 6. ja 7. augustil 2008 Jõhvis toimunud konverentsi raames ilmunud kogumik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 15–35.

Tuomi-Nikula, Outi 1987–1988. Acculturation in the Ethnic Mixed Marriage. *Ethnologia Fennica* 16, lk 5–26.

Valge, Jaak 2003. *Lahtirakendamine. Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918–1924*. Tallinn. Rahvusarhiiv.

Välis-Eesti Almanak 1930 = Eestlaste elujärg Argentiinas. *Välis-Eesti Almanak* 3, lk 41.

Summary

Migration and Autobiography. On the Migration and Adaptation of a Voluntary Migrant in Argentina in the 1920s–1930s

Aivar Jürgenson

Key words: adaptation, Argentina, autobiography, emigration

Approximately 16,000 people left Estonia during 1924–1938. Among the new destinations, the most important ones were South American countries, especially Argentina and Brazil. At the time, Argentina was an attractive destination for immigrants. In the first half of the 20th century, Argentina surpassed the majority of European countries with regard to the income per capita, health care and education.

The first larger group of Estonians (30–50 people) arrived in Argentina in 1924. In each following year, the number of Estonian immigrants fluctuated between 40 and 60, so that by 1930, about 300–350 Estonians lived in Argentina, mostly in the capital Buenos Aires.

The current article examines, on one hand, the relationship between (external) environmental conditions of migration and (internal) personal migration related decisions. On the other hand, the micro level of migration is analysed through a biographi-

cal narrative, particularly focusing on the impact of personal migration and the adaptation story on the retrospective autobiography. The micro level of migration is observed mainly on the basis of an autobiographical novel by Raimund Põdder. His earlier written travelogue, and the letters and surveys of other Estonian settlers in Argentina offer opportunities for substantial comparisons. Text examples from the writings of R. Põdder, presented in this article, are inclined to give evidence of a typical voluntary labour migrant: young, unmarried man, whose first phases of adaptation pass without obstacles. However, some background information allows the conclusion that the orientation phase of the adaptation was not without conflicting moments which could leave a nostalgic stamp on the retrospective analysis of his personal life.